

Yozgat İstiklal Mahkemesinin Sorgun Kazasındaki Faaliyetleri*

*The Activities of The Yozgat Independence Tribunal
in The District of Sorgun*

LÜTFİ ARSLAN**

Öz

Yozgat İstiklal Mahkemesi, Millî Mücadele Dönemi'nde bölgede asayiş sağlamaya ve Tekâlif-i Millîye Emirlerinin uygulanmasını denetlemekle görevlendirilmiştir. Yozgat'a bağlı Sorgun kazasında görülen 82 davadan 68'i askeri firar suçuna ilişkindir. Bu kaçakların 37'si ilk firar, 17'si tekrarlanan firar, 1'i silahlı firar, 1'i ise hem silahlı hem tekrarlanan firar şeklinde olmuştur. Mahkeme, firarilere genellikle 30-120 değnek cezası verip cepheye geri gönderirken, silah veya devlet malıyla kaçanlara daha ağır cezalar uygulamıştır. Evrakta sahtecilik ve rüşvet gibi suçlar nadir görülmüş, kanıt yetersizliğinden beraat kararları çıkmıştır. Eşkiyaya yardım edenlere kürek cezası veya mal müsadereyi uygulanırken, isyan ve şiddet içeren suçlarda idam veya 15 yıla kadar kürek cezası verilmiştir. Mahkeme, bölgenin etnik hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak diğer İstiklal Mahkemelerine kıyasla daha ılımlı davranmış, idam cezasını nadiren uygulamıştır. Bu uygulamalar, mahkemenin hem adaleti sağlama hem de toplumsal dengeyi koruma çabasını yansıtmıştır. Sorgun kazasının bu çalışmada ele alınmasının temel nedeni, Millî Mücadele Dönemi'ndeki yerel dinamiklerin işleyişini ve merkezî otoritenin söz konusu dinamikleri kontrol altına alma stratejilerini analiz etmek açısından tipik bir örnek teşkil etmesidir. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanan bu makalede, Sorgun'da en kritik sorunun asker kaçaklığı olduğu, ancak mahkemenin şiddet ve ihanet suçlarına karşı daha hassas davrandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firar, İstiklal Mahkemeleri, Kuva-yı Milliye, Millî Mücadele, Yozgat İstiklal Mahkemesi

ABSTRACT

The Yozgat Independence Court was tasked with maintaining public order in the region during the National Struggle period and overseeing the implementation of

* Makale geliş tarihi: 6 Temmuz 2025, kabul tarihi: 8 Ekim 2025, araştırma makalesi.

** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Yozgat/Türkiye, lutfiarslan@mail.com, ORCID

the “National Obligations Orders.” Of the 82 cases heard in the Sorgun District of Yozgat, 68 were related to desertion. Among these deserters, 37 were first-time offenders, 17 were repeat offenders, one involved armed desertion, and another involved both armed and repeated desertion. The court typically imposed penalties of 30 to 120 lashes and sent deserters back to the front, while those who fled with weapons or state property faced harsher punishments. Crimes such as document forgery and bribery were rare, and acquittals were issued due to insufficient evidence. Those who aided bandits were sentenced to hard labor or property confiscation, while rebellion and violent crimes were met with execution or up to 15 years of hard labor. Considering the ethnic sensitivities of the region, the court acted more leniently compared to other Independence Courts, rarely applying the death penalty. These practices reflected the court’s effort to both uphold justice and maintain social balance. The primary reason for including the Sorgun district in this study is that it constitutes a representative case for analyzing the functioning of local dynamics during the National Struggle period and the central authority’s strategies to control these dynamics. This article, based on qualitative research methods, concludes that the most critical problem in Sorgun was desertion from the military; however, the court was more sensitive towards crimes of violence and treason.

Keywords: Desertion, Independence Tribunals, Kuva-yı Milliye, National Struggle, Yozgat Independence Tribunal

Giriş

OSMANLI DEVLETİ'nin I. Dünya Savaşı'nda mağlup olması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının ardından, Anadolu topraklarının işgal edilmesi yerel direniş hareketlerini doğurmuştur. Bu süreçte 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisinin (BMM) açılmasıyla Millî Mücadele hareketi resmî bir kimlik kazanmıştır.¹ Ancak İstanbul'un işgal altında bulunması ve Osmanlı yönetiminin Ankara'daki Meclise karşı tutumu, mücadelenin önündeki engelleri artırmıştır.² Özellikle askerden firar edenlerin çoğalması ve iç ayaklanmaların yaygınlaşması, BMM'yi sert tedbirler almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda 29 Nisan 1920'de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu vatan hainliğinin idamla cezalandırılacağını hükme bağlayarak, suçun işlendiği bölgedeki mahkemelerin yirmi gün içinde kesin karar vermesini zorunlu kılmıştır.³ BMM'nin nüfuz alanına giren Anadolu topraklarında Millî Mücadele Dönemi'nde adliye teşkilatı, Osmanlı hukuk sisteminin devamı niteliğinde işlemiştir. Bu dönemde Nizamiye Mahkemeleri günlük davalara bakarken, TBMM 1920'de Sivas'ta Temyiz Heyeti'ni kurarak yüksek yargı denetimini sağlamıştır. Şer'îye Mahkemeleri ise kişisel statü davalarını çözmüş, ancak 1924'te kaldırılarak yerine modern Hukuk Mahkemeleri getirilmiştir. TBMM, zamanla yaptığı reformlarla adli teşkilatı güçlendirmiş ve laik hukuk

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 8. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), s. 156; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938*, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1973), s. 45-120.

² İsmet Görgülü, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1999), s. 123.

³ <http://tarih.sitesi.web.tr/hiyanet-i-vataniye-kanunu-nedir.html> (Erişim tarihi: 08.09.2025).

sisteminin temellerini atmıştır. 1837'den beri görev yapan Divan-ı Harb-i Daimî Mahkemesi ise askerlerin suçları ile ilgilenmiştir.⁴

Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nun uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ve asker kaçakları sorununun giderek büyümesi üzerine, 11 Eylül 1920'de "Firariler Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. TBMM'de görüşülen "Firariler Hakkında Kanun" tasarısında milletvekilleri sert tartışmalar yapmıştır. Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa, asker kaçaklarının ordunun disiplinini bozan ciddi bir sorun olduğunu vurgularken, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve Bursa Milletvekili Şemsettin Bey, ailelere yüklenen cezaların halkı zor duruma düşüreceği uyarısında bulunmuştur. İstanbul Milletvekili Dr. Adnan Bey ise uygulamada adaletsizlikler yaşanabileceğine dikkat çekmiştir. Yapılan müzakereler sonucunda, firarilere ve ailelerine ağır yaptırımlar getiren kanun kabul edilmiştir.⁵ Bu kanunla birlikte, özel olarak düzenlenen II. madde uyarınca İstiklal Mahkemelerinin kuruluş çerçevesi belirlenmiştir.⁶ Söz konusu mahkemeler, dört asil üyeden oluşacak ve bu üyeler BMM'nin çoğunluk oyuyla milletvekilleri arasından seçilmiştir. Mahkeme başkanı ise üyeler tarafından kendi içlerinden belirlenmiştir. Bu düzenleme sayesinde BMM, yasama ve yürütmenin yanı sıra olağanüstü dönemlere özgü yargı yetkisini de bünyesinde toplayarak, Millî Mücadele Dönemi'nin ihtiyaçlarına cevap verecek kapsamlı bir yetki alanına sahip olmuştur.⁷ 26 Eylül'de Meclise verilen bir önergeyle çalışma sistemi değiştirilmiş ve yetkisi genişletilmiştir. Buna göre vatana ihanet ve casusluk suçları da mahkemelerin sorumluluk alanına girmiştir. Yapılan seçimlerle, bir başkan ve üç üyeden oluşan sekiz İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemeler, birden fazla ilde görev yapacak şekilde organize edilmiştir. 8 Ocak 1921'de Mustafa Kemal'in önerisiyle Trabzon ve Elazığ'da da birer İstiklal Mahkemesi daha kurulmuştur. Böylece mahkeme sayısı on olmuştur.⁸ Yunan ordusunun Eskişehir-Kütahya hattına ilerlemesi nedeniyle Eskişehir'de bir mahkeme kurulmamıştır. Doğu Anadolu'da ise 15. Kolordu Komutanlığının bölgede otoriteyi sağlaması sebebiyle Divan-ı Harb-i Daimî Mahkemesinin bölgedeki görev ve işlevine dokunulmamış, yeni bir mahkeme kurulmasına ihtiyaç duyulmamıştır.⁹

İstiklal Mahkemeleri içinde en önemlisi Eski Ankara Evinde çalışmalarını yürüten Ankara İstiklal Mahkemesi olmuştur. 7 Ekim 1920 ile 31 Temmuz 1922 arasında aralıksız çalışan tek mahkeme Ankara İstiklal Mahkemesi olmuştur. 7 Ekim 1920'de davalara bakmaya başlayan Ankara Bölgesi İstiklal Mahkemesi kurulu, İhsan (Eryavuz) Bey başkanlığında Ali (Kılıç) Bey, Hüseyin (Gökçelik) Bey

4 Zekerîya Türkmen, "Divanîharp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, EK Cilt 1, Gözden geçirilmiş 2. Basım, 2020, s. 334-337; Fahrettin Atar, "Mahkeme", *DİA*, C. 27, 2003, s. 340.

5 TBMMZC, Dönem I, Bir. 63, C. IV, 1920, s. 93-101.

6 *Düstur*, Cilt I, Tertip I, (Ankara: TBMM Kütüphanesi, 1289), s. 153.

7 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, (İstanbul: AD Yayıncılık, 1997), s. 41, 62, 153.

8 Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), s. 19.

9 Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 110; Abdülhekim Koçin, *İstiklal Mahkemeleri Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları*, (Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015), s. 165.

ve Cevdet (Barlas) Bey'den oluşmuştur.¹⁰ Ankara İstiklal Mahkemesi, diğerlerinden farklı olarak sadece asker kaçaklarıyla ilgilenmekle kalmadı, siyasi davalara da bakmıştır. Örneğin, Sevr Anlaşması'nı imzaladıkları gerekçesiyle Damat Ferit Paşa, Rıza Tevfik, Reşat Halis ve bazı ayan üyeleri hakkında gıyaben idam kararı vermiştir. Ayrıca, düzenli orduya karşı isyan eden Çerkez Ethem de gıyaben yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. İngiliz casusu Mustafa Sagır, Kuva-yi İnzibatiye ve bazı sol kuruluşların (Yeşil Ordu) davaları da bu mahkemede görülmüştür.¹¹ Mahkeme, yolsuzluk ve casusluk gibi davalara da bakmıştır. 17 Şubat 1921'de alınan bir kararla, Ankara dışındaki İstiklal Mahkemeleri kaldırılmıştır.¹² İstiklal Mahkemeleri, Kurtuluş Savaşı sırasında geniş yetkilerle görev yapan özel mahkemelerdir. İstiklal Mahkemeleri, karar alırken somut delillere bağlı kalmak zorunda değildi. Vicdani kanaatlerine dayanarak hüküm verebilmiştir. Hakkında kesin delil bulunmayan kişilerin beraat etmesi bu mahkemelerin 'suçsuzluk karinesi' ilkesine bağlılığının bir göstergesi olmuştur. Mahkemenin yetkileri zamanla Meclisteki bazı vekiller tarafından eleştirilmiştir. 29 Kasım 1921'de "Adliye Komisyonu" mahkemelerin kaldırılmasını öneren bir teklif sunmuş, ancak hükûmetin mahkemelere duyduğu ihtiyaç nedeniyle teklif kabul görmemiştir.¹³ Bazı komutanlar ceza yetkisinin kendilerine verilmesini istemişler, fakat onların bu istekleri keyfî uygulamalara ve halkın askerî yönetime karşı güven kaybına neden olabileceği gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Millî Mücadelenin zorlu şartları, İstiklal Mahkemelerinin varlığını zorunlu kılmıştır.

Sakarya Zaferi'nin ardından (23 Ağustos-13 Eylül 1921) cephedeki görece sükûnet, düzenli ordunun kurulması ve asker kaçaklarının azalması, İstiklal Mahkemelerinin gerekliliğini tartışmaya açmıştır. 1922 Ocak'ında başlayan Meclis görüşmelerinde, mahkemelerin kaldırılması veya yetkilerinin kısıtlanması teklif edilmiş ancak hükûmetin ısrarıyla reddedilmiştir. 27 Temmuz 1922'de oluşturulan özel komisyon, Koçgiri Ayaklanması raporunu ve yeni kanun tasarısını değerlendirmiştir. Tartışmalarda, mahkeme üyelerinin hukukçu olması, sıkıyönetim alternatifi ve savcılarının yetkilerinin genişletilmesi öne çıkmıştır. Yasa tasarısıyla, İstiklal Mahkemelerinin yetkileri daraltılarak sıradan suçların adli mahkemelere aktarılması, idam kararlarının Meclis onayına bağlanması ve savcılar vasıtasıyla Meclis denetiminin artırılması hedeflenmiştir. 31 Temmuz 1922'de kabul edilen yeni kanun, belirsizlikleri gidererek mahkemelerin işleyişini daha şeffaf hâle getirmiştir. Bu düzenlemeyle, Amasya ve Urfa'da geçici mahkemeler kurulduysa da Millî Mücadele'nin sona ermesi ve asker kaçaklığı sorununun çözülmesi üzerine İstiklal Mahkemelerinin I. Faaliyet Dönemi sonlandırılmıştır.¹⁴ Millî Mücadele'de

¹⁰ Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), s. 8.

¹¹ *Düstur*, s. 99.

¹² Cemal Şener, *Çerkez Ethem Olayı*, (İstanbul: Etik Yayınları, 2001), s. 135; Fahrettin Gün, *Eşref Edip İstiklal Mahkemelerinde*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), s. 22.

¹³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Kasım 1921, s. 1.

¹⁴ *Düstur*, Cilt 3, (İstanbul: Meclis-i Mebusân Kütüphanesi, 1284), s. 102; TBMMZC, Dön. 1, Bir. 81, C. 2, 27-29.7-1922, s. 39, 48-64, 77-89, 99; Gülten Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü,

çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren I. Dönem İstiklal Mahkemeleri, 1 Ekim 1920 ile 11 Mayıs 1923 arasında toplam 59.164 kişiyi yargılamıştır. Bunlardan 4.124 kişi idama mahkûm edilmiştir. İdam cezalarının 243'ü giyaben, 2.827'si ertelenmiş olarak verilmiştir. Hemen infaz edilen idam cezaları ise 1.054 kişiyi kapsamıştır. Eksik kayıtlar dikkate alındığında, giyabi idam kararlarının daha fazla olduğu, ertelenmiş idamların 5.000'i aştığı ve infaz edilenlerin sayısının 1.450-1.500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kalebent ve kürek cezası alanların toplam sayısı 1.786, diğer cezalara çarptırılanlar ise 41.678 kişidir. Bazı araştırmacılar, harp divanları ve isyanları bastıran komutanların keyfi uygulamaları sonucu yaklaşık 500 bin kişinin cezalandırıldığını iddia etmektedir.¹⁵

Anadolu'nun kurtarılması ve Lozan görüşmelerine Ankara Hükûmetinin tek olarak davet edilmesi 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya karşı güçlü bir muhalefet oluşunca 3 Nisan 1923'te Meclis feshedilerek muhaliflerin engellendiği seçimlerle İkinci Meclis oluşturulmuş ve bu Meclis, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasını onaylayıp 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan etmiştir. Saltanatın kaldırılması sonrası halife olarak atanan Abdülmecid Efendi Dönemi'nde, İstanbul basınının hilafeti savunan kampanyası ve Hindistanlı Müslüman liderler Ağa Han ile Emir Ali'nin henüz resmî olmayan mektuplarının yayımlanması krizi derinleştirmiş, 8 Aralık 1923'te Başbakan İsmet Paşa'nın çağrısıyla yapılan gizli oturumda bu eylemlerin vatana ihanet kapsamında değerlendirilmesi ve İstanbul ile Ankara'da yeni İstiklal Mahkemeleri kurulması kararlaştırılarak, TBMM'nin 117 sayılı kararıyla hilafet yanlısı muhalefetin bastırılması ve rejim karşıtı faaliyetlerin önlenmesi hedeflenmiştir.¹⁶

YOZGAT İSTİKLAL MAHKEMESİ

Millî Mücadele Dönemi'nde Yozgat, hem savaş esirlerinin barındırıldığı hem de geçici sürgünlerin tutulduğu önemli bir merkez konumundaydı. Ayrıca 1916 yılının Haziran-Ekim ayları arasında Sinop ve Diyarbakır'dan nakledilen mahkûmlarla geçici bir kalebent merkezi hâline gelmiştir. 1917-1918 yıllarında ise bölgede mutasarrıflık ve belediye tarafından halka zorunlu vergiler uygulanması halkta hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Yozgat'ta çok boyutlu bu sıkıntılar bölgenin en sancılı bir yer olmasına yol açmıştır.¹⁷ Bölgede Rum ve Ermenilerden oluşan gayrimüslim nüfusun önemli bir orana sahip olması, casusluk ve düşmanla iş birliği gibi suçların yaygınlığında etkili olmuştur. Özellikle Ermeniler İstanbul'a çektikleri telgraflar ile durumu inkâr etseler de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlara

2006, s. 10. [http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/ KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbm mc00100249.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbm mc00100249.pdf) (Erişim tarihi: 09.08.2025); Mehmet Âkif Aydın, "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)", *DİA*, C. 27, 2003, s. 341-344; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Zeus Kitapevi, İzmir, 2006, s. 45.

¹⁵ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 160; Kadir Mısıroğlu, *Geçmiş ve Geleceği ile Hilafet*, (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2010), s. 442-443.

¹⁶ Murat Çulcu, *İstiklal Mahkemesinde Gazeteciler Davası*, I, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1993), s. 28.

¹⁷ Necati Fahri Taş, *Millî Mücadele Döneminde Yozgat*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), s. 60.

karışmıştır.¹⁸ Yozgat halkı kendi içindeki zorluklara rağmen Millî Mücadele'ye ciddi katkı sağlamıştır. Ancak, bu desteğin yanında mücadeleye karşı çıkan ve aleyhte faaliyet yürüten gruplar da (Postacı Nazım olayı ve Çapanoğlu İsyanı gibi) olmuştur.¹⁹ Yozgat İstiklal Mahkemesi, 8 Eylül 1921'de Başkomutan M. Kemal Paşa'nın emriyle, asker kaçakları, Koçgiri Aşireti ve Yozgat isyanları gibi meseleleri çözmek ve Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yerine getirilip getirilmediğini de kontrol etmek amacıyla kurulmuştur. Niğde bölgesi de Yozgat İstiklal Mahkemesinin isteği üzerine 6 Aralık 1921'de Başkomutanlık kararıyla bu mahkemenin yetki alanına dâhil edilmiştir. Mahkeme heyeti 22 Eylül 1921'de Yozgat'a gitse de eksik personel nedeniyle duruşmalar ancak 3 Ekim'de başlayabilmektedir. Mahkeme, Kasım ayında bir beyanname yayımlayarak asker kaçaklarına teslim olmaları için on günlük bir süre vermiştir.²⁰

Yozgat İstiklal Mahkemesi, 3 Ekim 1921'de Ankara İstiklal Mahkemesine bağlı olarak faaliyete başlamış ve 3 Ağustos 1922'de 249 sayılı kanunla lağvedilene kadar özellikle isyan ve ayaklanma davalarına odaklanmıştır.²¹ Faaliyet süresi boyunca 2.482 karar alan mahkeme, 268 kişiyi mahkûm ederken 7.217 kişiye beraat kararı vermiştir. Mahkemenin aylık ortalama 1.378 hüküm çıkardığı bu dönemde, cinayet veya cinsel saldırı gibi ağır suçlar kanıtlanamayan sanıklara genellikle 3 ila 15 yıl arasında kürek cezası veya sürgün hükmü uygulanmıştır.²² Verilen cezalar arasında 1.479 ertelenmiş idam, 21 para cezası, 54 sürgün, 48 mecburi ikamet, 478 hapis ve dayak, 312 geçici kürek ile 56 müebbet kürek cezası bulunmaktadır. Suç türlerine göre dağılım incelendiğinde ise 166 idam, 26 ırza geçme, 54 rüşvet ve görevi kötüye kullanma, 215 çeşitli suç, 46 kişisel durumlarla ilgili suç, 23 casusluk, 145 eşkıyalık, 754 asker kaçaklığı ve 118 vatana ihanet cezası öne çıkmaktadır. Bu istatistikler, mahkemenin bölgede asayiş sağlamaya ve suçluları yargı önüne çıkarmak için yoğun bir çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır.²³

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE SORGUN VE SORGUN'DA SUÇLAR

Bozok sancağına bağlı Sorgun kazası, Osmanlı kayıtlarında “Sorkunlu” cemaatinin adıyla bilinen bir yerleşim yeridir. Bozok sancağının en önemli kazalarından

¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 2. Şubesi (DH.EUM. 2. Şb), 11/41, 70/33; BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 63/46; Taha Niyazi Karaca, “Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde Yozgat Ermenileri (1914-1920)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/2 (2003), s. 99, 129-134.

¹⁹ Kemal Çelik, “Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, X/40 (2007), s. 569, s. 583-613; Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Sıra no:1080, Kutu: 24, Belge no: 77, 01.07.1336. TİTE, Sıra no:116, Kutu: 314, Belge no: 281; *Türk İstiklâl Harbi: Güney Cephesi*, IV, (Ankara: MSB, 2009), s. 99-143.

²⁰ TBMM Arşivi (Yozgat İstiklal Mahkemesi Beyannamesi), Ankara IM, T 13, 6.26; T 13, 1.2.1.3.6.13. 14.16.19-22.24.21.29.

²¹ Cemal Bardakçı, *Anadolu İsyanları*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2001), s. 232; Ahmet Yaşar Ocak, “Millî Mücadelede Çapanoğlu İsyanı: Bir Yeniden Bakış”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2010), s. 110.

²² *Yozgat İstiklal Mahkemesi*, (Ankara: TBMM, 2023), 10/1, Karar Numaraları, 8, 11, 16, 22, 28, 29, 140, 354, 361, 371, 373, 374, 400, 402, 407, 509.

²³ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 178.

birisi olmuştur.²⁴ Millî Mücadele Dönemi'nde Yozgat'ın Sorgun kazası daha çok “köhne” adıyla da bilinmekte olup, halkının çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı bir kazadır. Postacı Nazım Olayı ve Çapanoğulları İsyanına bağlı olarak bölgede devlet otoritesinin sarsıldığı ve buna bağlı olarak çeşitli suçların işlendiği bir kaza olmuştur.²⁵ Millî Mücadele devam ederken Yozgat ve çevresinin mutasarrıflık görevini uzun süredir yerine getiren Çapanoğulları ailesi eşitli nedenlerle Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu Millî Mücadele'ye destek vermeyerek isyan etmiştir. Bunun üzerine Ankara'da TBMM Hükûmeti Çapanoğulları ve onlara katılan eşkıya gruplarının bertaraf edilmesine karar vermiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve III. Ordu Komutanı Albay Selahattin Bey, Çapanoğullarının tutuklanması hakkında Yozgat mutasarrıflığına 07.06.1920'de bir emir göndermiştir. Ancak bu durumu haber alan Çapanoğulları ailesinin önde gelen isimlerinden Celal, Edip ve Salih kardeşler ve akrabaları Vasıf, Muhlis ve Mahmut ile beraber 8 Haziran gecesinde Sorgun kazasına kaçmışlardır. 9 Haziran günü Yozgat genelinde “örfi idare” ilan edilmiştir. 13 Haziran günü Çapanoğulları ve onlara katılan eşkıya gruplarıyla Sorgun'u tamamen ele geçirmişlerdir. Tokat vilayeti sınırında bulunan Devecidağı mevkiinde ikamet eden Çayırözü Çerkezleri ve Aynacıoğulları gibi çetelerle de birlik olup Sorgun, Alaca ve Yozgat merkeze on gün hâkim olabilmişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Kuva-yi Seyyare Komutanı Çerkez Ethem ve kuvvetlerini Yozgat isyanını bastırmakla görevlendirmiştir.²⁶ Çerkez Ethem'in kuvvetleri 27 Haziran günü Yozgat vilayet merkezini ele geçirmiş, asilerin büyük kısmı Alaca'ya bir kısmı da Sorgun'a kaçmıştır. Sorgun ile Alaca arasında eşkıya gruplarıyla ikinci kez çarpışmalar olmuştur. Çapanoğulları ve onlara katılan grupların çoğu etkisiz hâle getirilmiştir. Çapanoğulları ailesine mensup olup bu olaylara katılarak suç işleyenlerden bazıları çeşitli yerlerde yakalanarak idam edilmiştir. TBMM Hükûmeti tarafına geçmek isteyenlere 22 Temmuz 1920'de on beş günlük süre verilmiştir.²⁷ Çapanoğullarından bazı kişiler 1921'de çıkarılan af kanunundan yararlanmış, bir kısmı ise Afyon bölgesine sürgüne gönderilmiştir.²⁸ Böylece Çapanoğulları isyanı bastırılarak il genelinde sükûnet sağlanmıştır.

Özellikle I. Yozgat Ayaklanması sırasında iç güvenliğin ciddi anlamda sarsıldığı Sorgun'da asker firarileri ve kanun kaçaklarının sayısı oldukça artmıştır. Yozgat genelinde bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra da çeşitli suçlara karışan kişiler olmuştur. Yozgat İstiklal Mahkemesinin bölgeye gelişinin temel nedenlerinden biri bölgedeki bu asayiş sorunlarıyla mücadele etmek olmuştur. Mahkeme

²⁴ Lütfi Arslan, H. 963/M. 1556 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağının Ekonomik ve Demografik Yapısı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, *Belleten*, 38 / 150 (1974), s. 215-261; Çelik, “Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, s. 569, 583, 584, 613. Lütfi Arslan, “Millî Mücadele'de Yozgat”, *Yozgat Tarihi ve Kültürü*, Ed. Ebubekir Güngör, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2022), II, s. 249-268.

²⁶ Nurgün Koç, “Millî Mücadele'de Yozgat (Çapanoğulları) Ayaklanması ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması” *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016, 2 (2016), s. 219-244.

²⁷ Çerkez Ethem, *Anılarım*, (İstanbul: Berfin Yayınları, 1994), s. 74.

²⁸ Ocak, “Millî Mücadelede Çapanoğlu İsyanı: Bir Yeniden Bakış”, s. 83-149.

tutanaklarına yansıyan örneklerde, Sorgun'dan toplanan asker kaçaklarına yönelik yargılamalar görülmektedir. Örneğin Sorgun'un Karalık köyünde Veyselogulları ailesinden Tefvîk oğlu Emin, askerden firar ettiği için yargılanmış ve suçlu bulunarak elli değnek darp, askeriye'nin emvalinden aldıklarının kendisinden tazmin edilmesi cezası almış ve sonrasında ilgili cepheye sevk edilmesine karar verilmiştir (M. 21 Mart 1921, R. 21 Mart 1337).²⁹ Bu ve benzeri davalar dönemin zorlu şartlarında devletin, ordunun insan gücü ihtiyacını karşılamak ve iç güvenliği sağlamak için firar olaylarına karşı nasıl sıkı bir mücadele yürüttüğünü göstermektedir. Sorgun kazasında firarilikten başka, silahıyla birlikte firar, evrakta tahriflik, eşkıyaya yardım ve yataklık, görevini suistimal etmek, firarilere rüşvet karşılığında yardım etmek, asilere katılmak, Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkmak ve seferberlik çağrısına uymamak suçları da işlenmiştir.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ BELGELERİNDE SORGUN

TBMM Arşivindeki Ankara İstiklal Mahkemeleri IM, T2 rumuzlu katalog kayıtları incelendiğinde, Yozgat İstiklal Mahkemesinin bölgedeki asayiş suçlarını yargılamakla görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Mahkeme, özellikle Tekâlif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasını denetlemenin yanı sıra, Sorgun dâhil Yozgat genelinde asker kaçaklığı, casusluk, vatana ihanet ve kaçakçılık gibi suçlarla ilgilenmiştir. Bölgedeki önemli Ermeni ve Rum nüfusu, düşmanla iş birliği ve casusluk vakalarının artmasında etkili olmuştur. Mahkeme, diğer İstiklal Mahkemelerine göre daha ılımlı bir tutum sergileyerek genellikle 5-15 yıl arası kürek cezası vermiş, idamı nadiren uygulamıştır. Suç kapsamında en ağır cezalar, Osmanlı vatandaşıyken düşman saflarına geçen Rumlara verilirken, asker kaçakları genellikle değnek cezası sonrası birliklerine iade edilmiştir. İsyan ve ayaklanma davalarında, cinayet veya cinsel saldırı kanıtlanamayan sanıklara 3-15 yıl kürek/sürgün cezası verilmiştir. Özellikle görevli öldürme, ağır saldırı ve soygun suçlarında ise idam kararları alınmıştır. Bu uygulamalar, mahkemenin hem bölgesel hassasiyetleri dikkate aldığını hem de Millî Mücadele Dönemi'nin olağanüstü şartlarında adaleti sağlama çabasını yansıtmaktadır.

Tablo 1: Ankara 1, IM, T2 ve Ankara 2, IM, T3 Rumuzlu Katalog Kayıtlarına Göre Sorgun'da Suç ve Suçlular.

Yer	Suçun Türü (Nev-i Cürm)	Ceza Alan Sayısı	
		Ankara 1, T2	Ankara 2, T3
Sorgun	Firar	37	6
Sorgun	Müsellahan firar	1	
Sorgun	Evrakta tahrif yapmak	1	

²⁹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.21.429.1.1, Karar: 467, Esas: 448.

Yer	Suçun Türü (Nev-i Cürm)	Ceza Alan Sayısı	
		Ankara 1, T2	Ankara 2, T3
Sorgun	Mükerreren firar	17	
Sorgun	Müsellahan ve mükerreren firar	1	
Sorgun	Vazifesini suistimal ederek rüşvet almak	1	
Sorgun	Eşkıyaya yataklık etmek	1	
Sorgun	Sevkiyat efradından para alarak yirmi sekiz neferin firarına sebebiyet vermek	1	
Sorgun	Usata iştirak etmek	1	
Sorgun	Usata iştirak etmek ve yağmagerlik	1	
Sorgun	Şekavet ve Katl / Firar ve şekavet	1	7
Sorgun	Kuva-yı Milliye ile müsademe ve şekavet	5	
Sorgun	Kısmı seferberlikte davet-i kanuniyeye adem-i icabette bulunmak		1
Sorgun	Toplam Suç Türü: 12	68	14
Toplam		82	

1. İstiklal Mahkemeleri Belgelerine Göre Sorgun'da Firar Suçları

Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM'de asker kaçaklarına ilişkin yapılan tartışmalarda son derece ağır ceza teklifleri gündeme gelmiştir. Konya Milletvekili Refik Bey'in (Koraltan) “firari erbabının aileleriyle beraber muhacir olarak Şark'a sevkleri” teklifi; Saruhan Milletvekili Reşit Bey'in “firari ihraç eden köylerin tamamen ihrakı (yakılması)” önerisi; Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal'in (Tengirşenk) “firar edenlerin ailelerinin bütün emvaline el konulması” talebi ve Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in (Ulaş) itirazlarına konu olan “firari veren köyün bütün ahalisinin müştereken mesul tutulması” teklifi gibi olağanüstü sert önlemler tartışılmıştır.³⁰ Bu teklifler, savaş ortamı, düzenli ordu oluşturma ve dönemin olağanüstü psikososyal şartlarında ordunun insan gücü ihtiyacının ne denli kritik bir mesele hâline geldiğini ve Mecliste bu soruna yönelik radikal çözüm arayışlarının ne kadar ileri gidebildiğini göstermektedir.

³⁰ TBMMZC, Dönem I, Bir. 74, C. 7, s. 300; TBMMZC, Dönem I, Bir. 112, C. 12, 21 Temmuz 1921, s. 178; TBMMZC, Dönem I, Bir. 89, C. 8, 6 Aralık 1920, s. 215; TBMMZC, Dönem I, Bir. 102, C. 10, 12 Mayıs 1921, s. 152.

Yozgat İstiklal Mahkemesinin asker kaçaklarına yönelik uygulamaları, Millî Mücadele Dönemi'ndeki diğer İstiklal Mahkemeleri ile benzerlik göstermekle birlikte bazı farklılıklar da taşımaktadır. Genel olarak İstiklal Mahkemeleri firar suçlarına karşı oldukça sert cezalar vermiş, idam, kürek cezası, ağır hapis ve değnek (falaka) cezaları sıklıkla uygulanmıştır. Örneğin, Konya İstiklal Mahkemesi, asker kaçaklarının ailelerinin sürgün edilmesini önermiş, Kastamonu Mahkemesi ise mallarına el konulmasını talep etmiştir. Yozgat ve Sorgun örneklerinde ise en yaygın ceza, değnek darbı (30-100 arası) ve askerî birliğe iade şeklinde tezahür etmiştir. Bunun nedeni bölgede sosyo-ekonomik koşullar ve nüfus yapısından dolayı nispi bir yumuşaklık sergilenmek istenmesidir. Ankara İstiklal Mahkemesi gibi bazı mahkemeler, tekrarlayan firarlarda idam cezası verirken, Yozgat'ta bu durumda bile genellikle 50-80 değnek cezasıyla yetinilmiştir. Ancak, özellikle silahıyla firar edenler veya üçüncü kez yakalananlar için cezaların arttığı görülmektedir. Bu durum, TBMM'nin Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde asker kaçaklarına yönelik görece daha “ılımlı” bir tutum sergilediğini göstermekle birlikte bölgedeki sosyo-ekonomik koşullar ve nüfus yapısının bu farklılıkta etkili olduğu düşünülebilir.³¹

Asker kaçaklarına verilen cezalar diğer İstiklal mahkemelerinde olduğu gibi Yozgat genelinde de değnek cezası verilerek cepheye sevk edilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Ankara 1,2, IM, T2 ve IM, T3 rumuzlu katalog kayıtlara göre Sorgun kazasında toplam 43 kişi “firar” suçundan dolayı Yozgat İstiklal Mahkemesince değişik cezalara çarptırılmıştır. Bu sayıya Mahkemede firar suçundan yargılamalarına devam edilip yargılamaları sürenler dâhil değildir. Ayrıca diğer bölgelerde suça karışıp memleketi Sorgun'a kaçtıkları mahkemece tespit edilen kişiler Sorgun'da Yozgat İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmıştır. Sorgun merkez ve köylerinden firar suçu işleyenlerle ilgili yargılamalar aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. Kişisel verilerin korunmasına özen gösterilerek, günümüzde yaşayan yakınların mağdur olmaması için çalışmanın tamamında kişi, aile ve sülalelerin detayları mahremiyet prensipleri çerçevesinde sunulmuştur.

Sorgun'un birçok köyünden şikâyetler neticesinde 1920 senesi içerisinde 18 kişi Şehami-i Sagir (Şeyhsami-i Sagir) köyünde yakalanıp sorgulanmıştır. Bunlardan Kâhyalı köyünden Karagüllüoğulları lakabıyla bilinen İbrahim oğlu Davud ve Hüseyin oğlu Mahmud'un ikinci kez firar etmeleri sonucunda “Elli değnek darbıyla eşya-yı miriyeden noksan olanlarının kendisinden tazminiyle kıtasına sevk” cezasına çarptırılarak El-Cezire (Diyarbakır)' ye mahkeme kararıyla sevk edilmiştir (M. 27 Aralık 1920, R. 27.12.1336). Çevre köylerden firar suçuyla birçok kişinin de yargılandığı davada bu kişilerden Ali oğlu Osman, Mehmed oğlu Fazıl, İsmail oğlu Ali, Yuva köyünden; Osman oğlu Tahir, Kadir oğlu Hüseyin'in de aralarında bulunduğu 17 kişi ilk kez firar etmeleri nedeniyle otuzar değnek ceza ile cezalandırılıp askerî kıtasına gönderilmiştir.³²

³¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 186; Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 210-220.

³² TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 6.42, Karar no: 41, 108, Esas no: 108,808.

Sorgun'da belirtilen köyden bir aileye mensup olan ve askerlikten firar suçuyla yargılanan bir kişi otuz değnek cezasına çarptırılarak ilgili askerî birime sevk edilmiştir. Aynı gün, çevre köylerden 39 kişi daha benzer suçlardan yargılanmıştır (M. 11 Mart 1921). Mahkeme, bu kişilerin askerî künye bilgilerini inceleyerek karar vermiş; bazıları tekrar firar ettikleri için daha ağır cezalar alırken, diğerleri otuz veya elli değnek cezasına çarptırılmıştır. İki kişi hakkında ise daha ayrıntılı soruşturma kararı alınmıştır. Bu bilgiler, İstiklal Mahkemelerinin Sorgun'daki faaliyetlerini yansıtmakta olup, tarihî bir belge niteliği taşımaktadır. 2/214 numaralı ve M. 30 Ocak 1921 ve R. 30 Kanun-ı Sani 1337 tarihli evrak ile Yozgat İstiklal Mahkemesine bildirilen bu 39 firariden bazıları için yapılan mahkemede suçlu bulunanlara emlakına haciz konulması ile para cezası uygulanması gibi cezalar verilmiştir. Bunlardan ikinci kez firar suçuyla yargılananlara (8 kişi) elli, diğerlerine ise otuz değnek vurulmasına da karar verilmiştir. Hastanede olduğu tespit edilen Sorgun Emirler köyünden Hasan oğlu Kâmil için otuz değnek darb ve eşya-yı miriyeden noksan olanlarının kendisinden tazmini ile” cezalandırılmasına karar verilmiştir.³³

Sorgun'a bağlı Köhne-i Kebir köyünden Ömer oğlu Ali firarilik suçuyla yargılanmış ancak kendisi bulunamadığından “gıyabında devam-ı muhakemesine” karar verilmiş ve bu durum Divan-ı Harp Riyasetine (Askerî Ceza Mahkemesi) bildirilmiştir (M. 20 Şubat 1921 ve R. 20.02.1337). Sorgun'a bağlı Alaca Mahur Pınar, Cihanşah, Yeniköy, Emirler, Veliöldüğü, Saklı, Karamahmur, Kalehisar, Köhne-i Kebir, Gevrek, Komisar (?), Şaban Kavak köylerinden toplam 15 firari daha aynı gün tutuklanıp mahkeme tarafından yargılanmıştır. Bu kişilerden bazıları için ayrıntılı mahkeme edilmelerine karar verilmiştir. Bu 15 firariden Mehmed oğlu Bektaş için “Otuz değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk”; Ahmed oğlu Halil için “Otuz değnek darb ve zayi eylediği eşya-yı askeriyyesinin emvalinin haciz ve furuhtu suretiyle kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk; Halil oğlu Mehmed için “Otuz değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk”; Ali oğlu Mustafa için “Otuz değnek darb ve zayi eylediği eşya-yı askeriyesinin emvalinin haciz ve furuhtu (dinlenmesi) suretiyle kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk”; Ahmed oğlu Osman için mükerreren firar suçuyla “Elli değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevkine ancak elindeki tebdil-i hava raporundan dolayı ceza-yı darbdan affına”; Hasan oğlu Veli için mükerreren firar suçundan “Elli değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk”; İsmail oğlu Ömer için ise “Otuz değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk” kararı verilmiştir.³⁴

Ankara'nın Yabanabad köyünde yaşayan ve Sorgun'da Sorgun köyüne kayıtlı Halil İbrahim oğlu Halil için firar suçundan” Yüz değnek darbıyla eşya-yı miriyeden noksan var ise kendisinden tazminiyle kıtasına sevk” cezası verilerek, Ankara Kumandanlığı, Merkez Kumandanlığı, Tevkifhane Müdüriyetine resmî yazı gönderilmiştir (M. 22 Ocak 1922 ve R. 22.01.1338).³⁵ Sorgun'un Ağıllı köyü doğumlu

³³ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 10.185.13; IM, T2, 2.10.185.12.

³⁴ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 15.290.1.1.

³⁵ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 47.807.1.1.

(M. 1894 - R. 1312) Nebi oğlu Ahmed ve mükerreren firar suçlaması ile mahkemede yargılanmış ve kendisine “Elli değnek darbıyla eşya-yı miriyeden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk” cezası verilmiştir (M. 25 Şubat 1921, R. 25.02.1337). Aynı gün aynı köyden Musa oğlu Kâmil, Ahmed oğlu Mustafa ile Ahmed Hüseyin oğlu Rıza (M. 1892 ve R. 1308 doğumlu) “Otuz değnek darbıyla eşya-yı miriyeden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk” cezasına çarptırılmıştır. Bu kişilerle ilgili Boğazlıyan Ahz-ı Asker Şubesi ile Ankara Kumandanlığına resmî olarak bilgi verilmiştir.³⁶ Sorgun merkez doğumlu (M.1896, R. 1312) Bekiroğlu Zekeriya mükerreren firar suçuyla yargılandığı mahkeme tarafından “Elli değnek darbıyla eşya-yı miriyeden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 7 Mart 1921, R. 07.03.1337).³⁷ Sorgun'un Dedik köyünden Mehmed Çavuş oğlu Salih (M.1892, R. 1308 doğumlu) silahlarıyla birlikte ikinci defa firar etmesi nedeniyle mahkeme tarafından “Seksen değnek darbıyla zayi eylediği eşya-yı miriye bedelinin kendisinden tahsiliyle lüzum olan cepheye sevk” cezasıyla tecziye edilmiştir (M. 15 Mart 1921 ve R.15.03.1337).³⁸

Sorgun'a bağlı Alcı köyünden Salih oğlu Kurban, mükerreren firar suçunu işlemek suçundan yargılanarak “Seksen değnek darbıyla eşya-yı askeriyyesinden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan cepheye sevk” cezası verilmiştir (M. 19 Mart 1921 ve R. 19.03.1337).³⁹ Yukarıoba köyünde Hasan oğlu Abdullah (M. 1898-R. 1314 doğumlu) ise firar suçundan yargılanarak, “Otuz değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk” ile cezalandırılmıştır (M. 19 Mart 1921, R. 19.03.1337). Mahkeme aynı tarihli yargılamada onunla birlikte başka kişilere de askerden firar etmeleri nedeniyle aynı cezayı vermiştir. Bu kişiler; Kepirce köyünden Hasan oğlu Gazi; Yukarıoba köyünden Hasan oğlu Hüseyin (M. 1896, R. 1312 doğumlu), İlyas oğlu Mehmed; Arablı köyünden Said oğlu Mehmed, Mehmed oğlu Memiş; Darıcı köyünden İbrahim oğlu Raşid; Pöhrenk köyünden Hüseyin oğlu Satılmıştır. Arablı köyünden İbrahim oğlu Veli ise darb cezasından affedilmiş ve ihtiyaç olan bir askeri birliğe sevkine karar verilmiştir. Belgeler incelendiğinde mahkemeye gelen resmi yazıda askerlikten devlete ait silah ve eşyalar ile firar eden 55 kişinin daha derdest edilip sorgulanması istenmiştir (2 / 422 numaralı M. 31 Mart 1921, R. 31.3.1337 tarihli resmi yazı). Bunlardan 45'i birinci firardan, 1 tanesi ikinciden aranmakta olup 1 tanesinin durumu belgede okunamamıştır. 8 kişinin ise hala firarda oldukları belirtilmiştir. Bunlardan ilk kez firar edenlere 30, ikinci kez firar edenlere de 50 değnek vurularak eşyayı miriyeden noksan olanların bunlardan tazmin edilmesine gıyaben karar verilmiştir. Ankara Tevkifhane-i Askeriye Müdüriyeti, Ankara Merkez Kumandanlığına durumları bildirilmiştir.⁴⁰

³⁶ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 16.309.1,2.

³⁷ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 17.328.1,2.

³⁸ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 19.383.1.1.

³⁹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.409.1.1.

⁴⁰ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.412.1,2.

Sorgun'un Emirler köyünden Süleyman oğlu Ahmed firar ettiği için yargılanmış ve kendisine “Otuz değnek darb cezasının tatbik ve icrasıyla lüzum olan cepheye sevk” cezası verilerek Ankara Askerlik Şubesi ve Ankara Merkez Kumandanlığına durumu bildirilmiştir (M. 21 Mart 1921, R. 21.03.1337). Aynı günkü mahkemede 8 kişi daha yargılanmış, Karalık köyünden Tefik oğlu Emin'e “Elli değnek darb cezasının tatbik ve icrasıyla zayı eylediği eşya-yı askeriyyenin emvalinin haciz ve fûruhtu suretiyle bedelinin tazminiyle lüzum olan cepheye sevk” cezası; İlbeyli köyünden Ömer oğlu Ramazan'a ise “Darbdan affıyla zayı eylediği eşya-yı askerinin emvalinin haciz ve fûruhtu suretiyle kendisinden tazminiyle lüzum olan mahalle sevk” cezası verilmiştir.⁴¹ Çorum'un İskilip Kazasında doğup Sorgun'un Soğucak köyüne gelen Hasan oğlu Ali (M. 1896, R. 1314 doğumlu) mükerreren firar suçunu işlemekten dolayı “Yüz değnek darb ve zayı eylediği eşya-yı askeriyye bedelinin kendisinden tahsiliyle lüzum olan cepheye sevk” cezasıyla tecziye edilmiştir (M. 22 Mart 1921, R. 22.03.1337).⁴² Ankara'nın Yabanabad köyü doğumlu ancak Sorgun merkezde yaşayan Halil İbrahim oğlu Halil mükerreren firar suçundan dolayı “Elli değnek darbıyla eşya-yı askeriyyesinden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan mahalle sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 31 Mart 1921, R. 31.03.1337).⁴³ Yozgat İstiklal Mahkemesince Sorgun'un Emirler köyü doğumlu Durak oğlu Adil, Temrezli köyünde Osman oğlu Mehmed, Tulum köylü ve Hasan oğlu Mehmed firar suçundan dolayı “Otuz değnek darbıyla eşya-yı askeriyyesinden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan mahalle sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 31 Mart 1921, R. 31.03.1337).⁴⁴ Yine Ankara'nın Yabanabad köyü doğumlu ve Sorgun'a kayıtlı Hüseyin oğlu Mehmed Ali firar suçuyla yargılandığı mahkemece “Otuz değnek darbıyla eşya-yı askeriyyesinden noksanı var ise kendisinden tazminiyle lüzum olan mahalle sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 3 Nisan 1921, R. 03.04.1337).⁴⁵ Sorgun Köhne-i Kebir köyünden Hacı Ömer oğlu Ali, Zeyneddin köyünden Abdullatif oğlu Hüseyin Hasan, Köhne-i sagir köyünden Osman oğlu Salih ve Peynir yemez köyünün Alaeddin oğlu Tefik yine firar suçlamasıyla yargılanmış ve kendilerine “Otuz ile elli değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk” cezası verilmiştir (M. 28 Mayıs 1921, R. 28.05.1337).⁴⁶

Sorgun'un Zeyneddin köyünde Abdullatif oğlu Hüseyin Hasan, Köhne-i sagir köyünden Osman oğlu Salih, Peynir yemez köyünden Alaeddin oğlu Tefik ikinci kez askerden kaçtıkları için yapılan yargılamada “Elli değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk” cezası almıştır (M. 28 Mayıs 1921, R. 28.05.1337).⁴⁷ Dişli köyünden Seyyid oğlu Rıza ve Bahaeddin köyünden Ali oğlu Yusuf'a firar suçlamasıyla görülen mahkemede “Elli değnek darbıyla lüzum olan cepheye sevk” cezası

⁴¹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.429.1.1.

⁴² TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 33.538.1.4.

⁴³ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.23.467.1.2.

⁴⁴ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.24.468.1.1.

⁴⁵ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.24.474.1.1.

⁴⁶ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 33.538.1.4.

⁴⁷ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 33.538.1.4.

verilmiştir (M. 20 Haziran 1921, R. 20.06.1337). Mahkeme aynı tarihte firar ve firar edenlere yardım ettikleri gerekçesiyle 12 kişiyi daha sorgulamış onlara 20 ile 55 lira arasında para cezası vermiştir. Kişilerin verdiği ifadeler Ankara Kumandanlığı ve Ankara İstiklal Mahkemesine gönderilmiştir.⁴⁸ Sorgun merkez nüfusuna kayıtlı Hasan oğlu Hasan, firar gerekçesiyle yargılanmış ve kendisine “Yüz değnek darbıyla cepheye sevk” cezası verilmiştir (M. 12 Şubat 1922, R.12.02.1338). Aynı köyden Halil oğlu Mevlüd de aynı suçtan dolayı Otuz Yedinci Alay Üçüncü Tabura sevk edilmiştir. Burada da başka köylerden birçok kişinin yine firar suçuyla mahkemeye sevk edildiği ve yargılandığı görülmektedir. Yabanabad, Ali Dede ve Şıhlar köyleri başta olmak üzere birçok köyden 25 kişi şahitlerle birlikte sorgulanmıştır. Bunlara da mallarının haczi cezası verilmiştir.⁴⁹ Sorgun'un Mehmedbeyli köyünden Sabit oğlu Ferhad adında firari “Elli değnek darbıyla esliha ve eşya-yı miriyeden noksan var ise kendisinden tazmini suretiyle kıtasına sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 22 Aralık 1920, R. 22.12.1336). Sabit oğlu Ferhad, Çandır köyünden Kadir oğlu Sadullah, Emirler Kesikkavak köyünden Yusuf oğlu Şeyh Osman, Alaca'dan Satılmış oğlu Mustafa, Kavurgalı köyünden Dede oğlu Mehmed Çavuş, Yeniceli köyünden Hüseyin oğlu Cemal, Kavlaklı köyünden Osman oğlu Satılmış gibi kişilerin birkaç kez firar ettikleri ve jandarma tarafından yakalanarak sorgulanıp mahkeme edildikleri Ankara İstiklal Mahkemesince Yozgat İstiklal Mahkemesine bildirildiği anlaşılmaktadır. Bu kişilerin ifadeleri burada da alınarak Ankara'ya bildirilmiştir. Firariler suçlarını kabul etmekle birlikte pişman olduklarını söylemişlerdir.⁵⁰ TBMM Ankara T2 rumuzlu katalog kayıtlarına göre Sorgun'da firar suçundan en son yargılanan kişi Alişar köyünden Elmaoğulları ailesinden Çelebi oğlu Süleyman olmuştur. Firar ve şekavet suçlamasıyla yapılan yargılama sonucunda “Evrak aidiyet kararı itibarıyla takımıyla birlikte Yozgat İstiklal Mahkemesine gönderilmiştir” kararı verilmiştir (M. 13 Ekim 1921, R. 13.10.1337).⁵¹ Bu kişiyle ilgili dosyalar TBMM tarafından paylaşılmamıştır.

Askerlikten firar edip çevre il ve kazalardan Yozgat Sorgun'a gelip saklanan 37 kişi burada yakalanıp mahkemeye çıkarılarak ifadeleri alınmış, mahkeme kararıyla “elli ile yetmiş beş değnek darb” cezasına çarptırılmış ve askerî kıtalarına (Ankara Levazımat-ı Umumiye Anbarı, Beypazarı Ahz-ı Asker Şubesi, Kalecik Jandarma Bölük Kumandanlığı, Bala Ahz-ı Asker Şubesi) sevk edilmiştir (M. 13 Mart 1922, R. 13.03.1338). Bunlardan Sorgun'un Külhöyük köyünde oturan Ahmed oğlu Osman için “Elli değnek darbıyla cebhe-i harbe sevk” kararı verilmiştir.⁵² Ankara Yabanabad köyünde dünyaya gelen ve Sorgun köyünde çiftçilik (rençber) yapan bir aileden olan Abdullah oğlu Hacı Mehmet askerlikten firar etmesi nedeniyle yakalanıp “Otuz değnek darbıyla cebhe-i harbe sevk” cezasına çarptırılmıştır (M. 15 Mayıs 1922, R. 15.05.1338). Onunla birlikte Çankırı'nın (Kengüri) Kömürdin

⁴⁸ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 35.554.1.1.

⁴⁹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 49.842.1.1.

⁵⁰ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 5.58.1.1.

⁵¹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, Karar no: 733, Esas no: 455.

⁵² TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, IM, T2, 52.886.2, Karar no: 112.

köyünden, Ankara'nın Yabanabad, Keskin (Kırıkkale) Kazahlı, Belovası, Hüseyinbeğ Edibesı, Akşar-ı Sagır, Halemeli, Sursavin, Ankara'nın Koparan, Kalecik'in Ulaş, Göl, Kulahır, Homartaş, Zemheşhan, Timurtaş, Ağabeli, Şehami-i Sagır, Mahmudlar Şerihlisi, Bahşıhan, Kuru köylerinden olmak üzere toplam 28 kişi daha firar suçuyla yargılandıktan sonra 30 ile 120'şer değnek darb ile cezalandırılmış ve kendi kıtalarına sevk edilmiştir.⁵³ Yozgat İstiklal Mahkemesi, bu kişilerle ilgili Ankara Tevkifhane-i Askeriyye Müdüriyeti, Ankara Merkez Kumandanlığına resmî yazılar göndermiştir. Ankara'nın Yabanabad köyünde tarihinde doğan ancak Sorgun merkez nüfusuna kayıtlı Halil İbrahim oğlu İbrahim Halil aynı mahkemede silahıyla birlikte firar suçundan yargılanarak "Otuz değnek darbıyla zayı eylediği eşya-yı askeriyyenin emvalinin haciz ve fûruhtu suretiyle kendisinden tazmin edilmesi" cezasıyla cezalandırılmıştır.⁵⁴

2. Sorgun'da Diğer Suçlar

Yozgat İstiklal Mahkemesi casusluk ve düşmana yardım suçlarına diğer yerlerdeki istiklal mahkemelerinin aksine daha hafif sayılabilecek cezalar vermiştir. Genellikle 5 ila 15 yıl arasında kürek cezası uygulanırken, idam cezalarına nadiren başvurulmuştur. Bunun yanında, soygun, saldırı ve görevli öldürme gibi suçlar da mahkemenin gündeminde yer almıştır. Özellikle öldürme ve saldırı suçu işleyenlerin birliklerine geri gönderilmesi uygun görülürken, daha ağır saldırı ve cinayet suçları işleyenler idam cezasına çarptırılmıştır.⁵⁵ Osmanlı vatandaşıyken düşman saflarına katılan Rum-Ermeni asıllı kişilere ise idam cezası uygulanmıştır. Bu durum, mahkemenin vatan hainliği gibi ağır suçlara karşı tavizsiz bir tutum sergilediğini göstermektedir.⁵⁶

TBMM Ankara 1, IM, T2 ve 2, IM, T3 rumuzlu katalog kayıtlarına göre müsellehan firar, şekavet ve katl, eşkıyaya yataklık etmek, evrakta tahrif, Kuva-yı Milliye'ye müsademe, usata iştirak ve vazifesinde suistimal suçlarından yargılananlar olmuştur. Sorgun'da Bu tür suçların Yozgat'a bağlı diğer kaza ve köylere nazaran daha az olduğu dikkat çekmektedir. Sorgun'da firar suçundan yargılamalar içerisinde askerlik görevinden silahları ve çeşitli devlet malıyla kaçanlar dikkat çekmektedir. Örneğin Ankara'nın Yabanabad köyünden gelip Sorgun köyünde ikamet etmekteyken askere giden Halil İbrahim oğlu İbrahim Halil, silahı ve çeşitli devlet emlakıyla firar suçuyla (müsellehan firar) yargılandığı mahkeme tarafından 30 değnek cezasına çarptırılmış, zayı eylediği silah ve devlet malının kendisinden haciz yoluyla alınmasına karar verilmiştir.⁵⁷ TBMM Ankara 2, IM, T3 rumuzlu katalog

⁵³ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.77.930.1.1, Karar no:157, Esas no: 21, 110, 132, 166, 168, 170, 171, 139, 176, 179, 180.

⁵⁴ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.77.930.1.1, Karar no: 157, Esas no: 21, 110, 132, 166, 168, 170, 171, 139, 176, 179, 180.

⁵⁵ *Yozgat İstiklal Mahkemesi*, Mahkeme Numaraları: 8, 11, 16, 22, 28, 29, 140, 354, 361, 371, 373, 374, 400, 402, 407, 509.

⁵⁶ *Yozgat İstiklal Mahkemesi*, Karar no, IV-13, b-2, No: 1,84, 88-89, 100, 111, 112, 195. Mahkeme No: 30-31, 99, 125, 135, 136, 275, 317, 330, 331, 468. 479, 501, 780.

⁵⁷ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 77.930.1.1, Karar no: 157,

kayıtlara göre Sorgun'a bağlı Yazılıtaş köyünde ikamet eden Hızıroğulları ailesinden Hasan oğlu İsmail, birinci kez Boğazlıyan'daki askeri birliğinden, ikinci kez de Zile'deki askeri birliğinden firar etmiştir. Ancak kendisine verilen belgede ikinci firar kısmı üzerinde tahrifat yaptığı anlaşılmıştır. 5 ay tutuklu kalmış, tekrar firarı hâlinde idam edilmek üzere şimdilik yüz değnek darb ve zayi eylediği eşya-yı askeriye'nin kendisinden tazminiyle uzak bir cepheye sevk cezasına çarptırılmıştır. Müsellehan ve mükerreren firar suçundan yargılanan başka bir kişi ise Dedik köyünden Mehmed Çavuş oğlu Salih olmuştur. Kendisine seksen değnek darbıyla zayi eylediği eşya-yı miriye bedelinin kendisinden tahsiliyle lüzum olan cepheye sevk cezası verilmiştir.⁵⁸

Sorgun'da Yozgat İstiklal Mahkemesine yansıyan başka bir suç çeşidi görevini suistimal ederek rüşvet alma suçudur. Bu konuda Sorgun'un Emirler köyünde Mustafa oğlu Kâmil, bir hapishanede görevliyken tutuklulardan rüşvet aldığı suçuyla yargılanmış, ancak suçu kanıtlanamadığı ve hapishane müdürünün verdiği ifadeye bakılarak beraat ettirilmiştir.⁵⁹ Sorgun ve köylerinde eşkıyaya yataklık etme suçu nadiren görülen bir suç olmuştur. Cumafakılıbâlâ köyünde Monla Bekir oğlu İsmail adında bir çoban eşkıyalık yapanlara yardım ettiği kanıtlanamadığı için başka bir sebeple tutukluluğu yoksa tahliyesine karar verilmiştir.⁶⁰ Kürek cezası dönemin İstiklal Mahkemelerince hemen hemen her ilde verilen önemli bir ceza olmuştur. Sorgun'da kürek cezası nadiren görülse de bu tür cezayı gerektirecek suçlar mahkemeye yansımıştır. Örneğin Sorgun'un Bhaeddin köyünde Mehmed oğlu Haydar, sevkîyat efradından para alarak yirmi sekiz neferin firarına sebebiyet vermek suçlamasıyla yargılanmış ve kendisine gıyaben on yıl kürek cezası verilmiştir.⁶¹ Sorgun kazasında bazı kişilerin Millî Mücadele'ye katılmak istemeyip isyan ettikleri görülmektedir. İsyan edenlerden başka asilerle birlikte hareket ederek (usata iştirak ve yağmagerlik) onların iş ve eylemlerine ortak oldukları görülen kişiler de olmuştur. Örneğin Sorgun merkez nüfusuna kayıtlı Ömer oğlu Haydar ile Özviran köyünden İbrahim oğlu Ahmed ve Gedikhasanlı köyünde Halil oğlu Mustafa bu suçları işlemiştir. Bu kişilerle ilgili olarak mahkeme “Evrak aidiyet kararı itibarıyla takımıyla birlikte Yozgat İstiklal Mahkemesine gönderilmesi” kararı verilmiştir.⁶²

Yozgat İstiklal Mahkemesinin Sorgun bölgesindeki yargılamalarında, Kuva-yı Milliye ile çatışma ve şekavet suçları öne çıkan diğer önemli suç türlerini oluşturmuştur. Bölgede yaşayan farklı etnik kökenlerden bazı kişilerin Millî Mücadele'ye karşı tutum sergiledikleri ve hatta silahlı çatışmalara karıştıkları tespit edilmiştir. Örneğin İlbeyli köyünden beş kişinin Millî Mücadele birlikleriyle çatıştıkları belgelenmiş ve dosyaları Yozgat İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir. Ankara 2, IM,

⁵⁸ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 19.383.1.1, Karar no: 411,

⁵⁹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 7.512.1.1, Karar no: 561.

⁶⁰ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 35.560.1.1, Karar no: 616.

⁶¹ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 38.617.3.3, Karar no: 674.

⁶² TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, Karar no: 733, Esas no: 405.

T3 rumuzlu katalog kayıtlarına göre Sorgun merkezde Kantarcıoğulları ailesinden bir çiftçi, seferberlik çağrısına uymadığı gerekçesiyle 6 ay 12 gün süreyle ağır hizmet cezasına çarptırılmıştır. Aynı kayıtlarda, Sorgun merkez ve köylerinden toplam 8 kişinin şekavet ve katl suçlarından yargılandığı ve genellikle kürek cezası veya su yolu bakım hizmeti gibi cezalara mahkûm edildikleri görülmektedir. Bu davalardan en ağır ceza, 15 yıl kürek cezasına çarptırılan Muğallı köyünden bir sanığa verilmiştir. Bu yargılamalar, bölgedeki asayişin sağlaması ve Millî Mücadele'ye karşı direnişi kırmak amacıyla uygulanan hukuki süreçleri yansıtmaktadır.⁶³

Sonuç

Yozgat İstiklal Mahkemesi özelinde Sorgun kazasından elde edilen veriler Millî Mücadele Dönemi adalet mekanizmasının işleyişine dair kritik bir perspektif sunmaktadır. Mahkemenin, asker kaçağı olgusuyla mücadelede diğer bölgelere kıyasla nispeten ılımlı sayılabilecek bir ceza politikası izlediği görülmektedir. Mahkeme kayıtlarından ayrıca mükerrer firarlarda cezaların artırıldığı, hatta bazı durumlarda idam tehdidiyle caydırıcılık sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, mahkemenin suç tiplerine göre farklılaşan bir ceza politikası izlediği; örneğin, düşmanla iş birliği yapan Rumlara idam, isyancılara kürek cezası, rüşvet ve görevi kötüye kullanma gibi suçlara ise daha hafif yaptırımlar uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu politikaların temelini firarlara karşı ağırlıklı olarak “değnek cezası, askerî birliğe iade” şeklinde özetlenebilecek cezalandırma modeli oluşturmuştur. İdam ve müebbet kürek gibi ağır cezaların nadiren uygulandığı Sorgun örneği, İstiklal Mahkemeleri'nin homojen bir yapıdan ziyade, bölgesel sosyo-ekonomik koşullar, asayiş durumu ve nüfus yapısı gibi faktörlerden etkilenen farklılaşan uygulamalara sahip olduğunu düşündürmektedir. Ancak, Kuva-yı Milliye ile müsademe, vatana ihanet veya şekavet ve katl gibi doğrudan Millî Mücadele'nin varlığını hedef alan suçlarda mahkemenin hassas davrandığı açıktır. Bu ikili yaklaşım, mahkemenin birincil hedefinin, cezalandırmaktan ziyade, ordunun insan gücü ihtiyacını karşılamak ve iç güvenliği tesis etmek suretiyle ulusal direnişin devamlılığını sağlamak olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak firar suçunda değnek cezasının caydırıcılık açısından yetersiz kaldığı, mükerrer suç işleyenlerin aynı yöntemlerle cezalandırılmasının suçu önlemede etkisiz olduğu eleştirilebilir. Ayrıca, bölgedeki etnik çeşitliliğin (Rum, Ermeni) bazı grupların suçla ilişkilendirilmesine yol açtığı ve bu durumun mahkeme kararlarında ön yargı oluşturduğu iddia edilebilir. Öte yandan, mahkemenin asker kaçaklarını cepheye geri göndermekle birlikte firarların altında yatan sebepleri araştırmadığı da dikkat çekmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Yozgat İstiklal Mahkemesi, Millî Mücadele Dönemi'nde asker kaçaklarına karşı diğer bölgelerdeki mahkemelerle benzer sert tutum takınmakla birlikte bazı farklılıklar göstermiştir. Örneğin en yaygın ceza 30-100 değnek (falaka) ve askerliğe iade şeklinde uygulanmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi tekrarlayan firarlarda idam verirken, Yozgat'ta genellikle 50-80 değnekle

⁶³ TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2; IM, T3, 175.410.1.2.

yetinilmiştir. Ancak silahla kaçanlar veya üçüncü kez yakalananlar için cezalar artırılmıştır. Bölgede sosyo-ekonomik koşullar ve nüfus yapısından dolayı nispi bir yumuşaklık sergilenmiştir. Sonuç olarak, Sorgun örneği, Millî Mücadele'nin yerel dinamiklerini ve merkezî otoritenin bu dinamiklerle mücadele stratejisini anlamak açısından önemli bir örnek olay çalışması oluşturmaktadır. Mahkeme kayıtları, sadece hukuki süreçleri değil, aynı zamanda dönemin toplumsal psikolojisini ve direniş-itaat ikilemini yansıtan değerli tarihsel belgelerdir. Bu nedenle, konunun disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması, hem tarih yazımına hem de Türkiye'nin ulusal hafızasına önemli katkılar sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Following the occupation of Ottoman territories after World War I, the Turkish National Movement under Mustafa Kemal Pasha established the Independence Courts (İstiklal Mahkemeleri) in 1920. These extraordinary judicial bodies were initially created to address the critical issue of military desertion during the Turkish War of Independence (1919-1923). As the national struggle intensified, their jurisdiction expanded to include serious crimes such as treason, espionage, and counter-revolutionary activities that threatened the independence movement. The courts functioned in two distinct phases: the first phase (1920-1923) focused on securing military discipline and national unity during the war, while the second phase (1923-1927) transitioned to safeguarding the reforms of the new Republic. The Ankara Independence Court, as the primary judicial body, along with regional branches, tried high-profile cases including those of Damat Ferit Pasha and Çerkez Ethem, issuing death sentences in absentia. Between 1920-1923, these courts conducted trials for 59,164 individuals, resulting in 1,054 executions and 4,124 death sentences. Following the decisive victory at the Battle of the Sakarya, which marked a turning point in the war, the courts underwent significant reorganization through legislation on July 31, 1922. This reform reflected the changing needs of the emerging Republic, gradually reducing the courts' extraordinary powers. The Independence Courts were officially dissolved in 1927, having fulfilled their dual mission of securing military victory and protecting the revolutionary reforms during Turkey's transition from empire to republic. Their legacy remains a subject of historical study regarding emergency justice systems in periods of national crisis. Yozgat's significant non-Muslim population (16,260 Greeks and Armenians among 77,187 Muslims in 1914) fueled espionage and collaboration during Turkey's War of Independence, exacerbated by the region's wartime role as a POW camp/exile center, post-WWI food shortages, the Spanish flu, and Armenian militant activity. The Yozgat Independence Court (established September 8, 1921) processed 2,482 cases (October 1921-August 1922), issuing 268 convictions including 166 executions, 754 desertion rulings, and 118 treason charges, while demonstrating relative leniency through penal servitude/exile for unproven rebellion-related crimes - a nuanced approach reflecting both the area's demographic sensitivities (notably during the Çapanoğlu Rebellion, where local elites briefly seized control in 1920 before being suppressed by Çerkez Ethem) and wartime exigencies. Though strict toward officials' murders and armed banditry, the court's preferential treatment of deserters (typically returning them to units with light punishments) and measured rebellion sentencing (3-15 years servitude) distinguished it from harsher regional counterparts, balancing regional particularities with revolutionary justice demands.

The Yozgat Independence Court's Sorgun branch typically punished military deserters with 30-100 lashes (30 for first-time offenders, 50-100 for repeat cases) followed by frontline redeployment, while recovering lost equipment through asset seizures - reflecting its dual focus on military discipline and humanitarian considerations, as evidenced by Ankara T2/T3 catalog records documenting 43 desertion cases. While demonstrating relative leniency through evidentiary caution (acquitting defendants like Kamil from Emirler village when proof was insufficient) and preferring 5-15 year penal servitude over executions for most collaboration cases, the court exhibited ethnic bias by reserving death sentences specifically for Ottoman Greeks who joined enemy forces. Its caseload encompassed armed desertion (80 lashes for Salih of Dedik village), document forgery (100 lashes for İsmail of Yazılıtaş), banditry (15 years for Hamo of Muğallı village), and draft evasion (6.5 months hard labor for Feyzullah's son İbrahim), with serious insurrection cases referred to Yozgat - revealing a complex jurisprudence that balanced wartime severity (harsh punishments for ethnically-motivated revolts) with procedural integrity (dismissing unsubstantiated charges), all while navigating the region's volatile demographic tensions. The Sorgun Independence Court's operations during Turkey's War of Independence exemplify the complex interplay between wartime justice and social realities, characterized by three key tensions: the ineffectiveness of flogging punishments (applied to 72% of desertion cases yet failing to deter recidivism), ethnic sentencing disparities (particularly harsher treatment of Greek and Armenian collaborators), and neglect of socioeconomic factors behind crimes. Through its 2,482 verdicts (including 166 executions), the court demonstrated a paradoxical approach—combining leniency toward Turkish deserters with severe measures against minorities while overlooking root causes—reflecting both the extraordinary pressures of wartime jurisprudence and Yozgat's demographic complexities (17.4% non-Muslim population in 1914). These records transcend mere legal documentation, offering invaluable insights into nation-building tensions between central authority and local realities, while serving as artifacts of collective trauma that demand interdisciplinary analysis (legal history, military studies, social psychology) to fully contextualize their significance for both historiography and Turkey's national memory. Generally speaking, while the Yozgat Independence Tribunal adopted a similarly harsh stance towards military deserters as other regional tribunals during the National Struggle Period, it exhibited some distinct differences in practice. For instance, the most common punishments imposed were 30-100 lashes (falaka) and return to military duty. Whereas the Ankara Independence Tribunal would hand down death sentences for repeat deserters, the Yozgat tribunal typically limited punishment to 50-80 lashes. However, penalties were increased for those who deserted with weapons or were caught for the third time.

Kaynakça

1. Arşiv ve Resmî Kaynaklar

1.1. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

TİTE, Sıra no:1080, Kutu: 24, Belge no: 77/ 01.07.1336.

TİTE, Sıra no:116, Kutu: 314, Belge no: 281.

1.2. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.), 63/46.

BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şubesi (DH.EUM. 2. Şb), 11/41, 70/33.

2. Düstur

Düstur, Cilt I, Tertip 1, TBMM Kütüphanesi, 1289.

Düstur, Cilt 3, Meclis-i Mebusan Kütüphanesi, 1284.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi)

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 6.42, Karar: 41,108, Esas: 108,808.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 52.886.1.2.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 277.930.11.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 277.930.11.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.21.429.1.1; Karar: 467, Esas: 448.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 10.185.13; IM, T-2, 2.10.185.12.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 15.290.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 47.807.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 16.309.1.2.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 17.328.1.2.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 19.383.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.409.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.412.1.2.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 21.429.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 33.538.1.4.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.23.467.1.2.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.24.468.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.24.474.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 33.538.1.4.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 35.554.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 49.842.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 5.58.1.1.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, Karar no: 733, Esas no: 455.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 77.930.1.1, Karar no: 157.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 19.383.1.1, Karar no: 411.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 7.512.1.1, Karar no: 561.

TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 35.560.1.1, Karar no: 616.
TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 38.617.3.3, Karar no: 674.
TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, Karar no: 733, Esas no: 455.
TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 52.886.2, Karar no: 112.
TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T2, 2.77.930.1.1, Karar no:157, Esas no: 21, 110, 132, 166, 168, 170, 171, 139, 176, 179, 180.
TBMM Arşivi, Ankara 1, IM, T3, 175.410.1.2.
TBMM Arşiv, (Yozgat İstiklal Mahkemesi Beyannamesi), Ankara 2, IM, T13, 6.26; Ankara 2, IM, T13, 1.2.1.3. 6.13.14.16,19.22.24.21.29.
Yozgat İstiklal Mahkemesi, Ankara: TBMM, 2023, Cilt 10-1, Mahkeme Numaraları: 8, 11, 16, 22, 28, 29, 140, 354, 361, 371, 373, 374, 400, 402, 407, 509. 8, 11, 16, 22, 28, 29, 140, 354, 361, 371, 373, 374, 400, 402, 407, 509. IV-13, b-2, No: 1,84, 88-89, 100, 111, 112, 195; Mahkeme No: 30-31, 99, 125, 135, 136, 275, 317, 330, 331, 468. 479, 501, 780.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

TBMMZC, Dönem I, Bir. 63, C. 4, 1920, s. 93-101.
TBMMZC, Dönem I, Bir. 74, C. 7, s. 300,
TBMMZC, Dönem I, Bir. 112, C. 12, 21 Temmuz 1921, s. 178.
TBMMZC, Dönem I, Bir. 89, C. 8. 6 Aralık 1920, s. 215.
TBMMZC, Dönem I, Bir. 102, C. 10, 12 Mayıs 1921, s. 152.
TBMMZC, Dönem I, Bir. 81, C. 2, 27-29.7-1922, s. 39, 99, s. 48-64, 77-89.

5. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyol, Taha: *Ama Hangi Atatürk*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2008.
Arslan, Lütfi: H. 963/M. 1556 Tarihli Mufasssal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağının Ekonomik ve Demografik Yapısı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
Arslan, Lütfi: “Millî Mücadele’de Yozgat”, *Yozgat Tarihi ve Kültürü*, Ed. Ebubekir Güngör, Ankara: Akçağ Yayınları, 2022, II, s. 249-268.
Atar, Fahrettin: “Mahkeme”, *DİA*, C. 27, 2003, s. 338-341.
Aybars, Ergün: *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul: AD Yayıncılık, 1997.
Aybars, Ergün: *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: Zeus Kitapevi, 2006.
Bardakçı, Cemal: *Anadolu İsyanları*, Ankara: Berikan Yayınları, 2001.
Çeçen, Anıl: *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara: İmge Kitapevi, 2003.
Çelik, Kemal: “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, X/40, 2007. s. 569-613.
Çulcu, Murat: *İstiklal Mahkemesinde Gazeteciler Davası*, Cilt I ve C. III, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1993.
Çerkez Ethem: *Anılarım*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1994.
Görgülü, İsmet: *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1999.
Gün, Fahrettin: *Eşref Edip İstiklal Mahkemelerinde*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.
Hâkimiyet-i Milliye, 29 Kasım 1921, s. 1.
<http://tarih.sitesi.web.tr/hiyanet-i-vataniye-kanunu-nedir.html> (Erişim tarihi: 08.09.2025).
http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbm mc00100249.pdf; (Erişim tarihi: 09.08.2025)

- İstiklal Mahkemeleri Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları*, Yay. haz. Mehmet Şahin vd, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Karaca, Taha Niyazi: “Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/4, 2003, s. 129-134.
- Karpat, Kemal H: *Ottoman Population 1830-1914*, London: The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1985.
- Kılıç Ali: *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Kocatürk, Utkan: *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1973.
- Koç, Nurgün: “Millî Mücadele’de Yozgat (Çapanoğulları) Ayaklanması ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması” *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 5-7 Mayıs 2016*, Yozgat, 2016, II, s. 219-244.
- Kutlu, Hakan: *Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takrir-i Sükûn Kanununun Uygulanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007.
- Küçük, Cevdet: “İstiklal Mahkemeleri”, *DİA*, C. 23, 1993, s. 350-355.
- Mısıroğlu, Kadir: *Geçmiş ve Geleceği ile Hilafet*, İstanbul: Sebil Yayınevi, 2010.
- Nedim, Ahmed: *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Ocak, Ahmet Yaşar: “Millî Mücadelede Çapanoğlu İsyanı: Bir Yeniden Bakış”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2010), s. 259-266.
- Savran, Gülten Savaşal: *1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, 2006.
- Şener, Cemal: *Çerkes Ethem Olayı*, İstanbul: Etik Yayınları, 2001.
- Taş, Necati Fahri: *Millî Mücadele Döneminde Yozgat*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Türk İstiklal Harbi: Güney Cephesi*, Cilt IV, MSB, Ankara, 2009.
- Türkmen, Zekeriya: “Divanıharp”, *DİA*, EK C. 1, 2020, s. 334-337.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: “Çapanoğulları”, *Belleten*, 38 / 150 (1974), s. 215-261.
- Yüner, Recep: “1871 ve 1907 Yılları Arasında Yozgat’ta Etnik ve Dinî Yapı”, *III. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 3-5 Mayıs Yozgat, 2018.
- Zürcher, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 8. bs, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.